

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ВИЯВИ КНИЖНИХ

СЛІВ У МОВІ СУЧАСНИХ МАС-МЕДІА

Сучасне публіцистичне мовлення найповніше, найкомпактніше й найпоказовіше реалізується як в усній, так і писемній формах, які мають своєю метою інформувати про актуальні суспільно-політичні та інші проблеми сьогодення. Аби досягти найефективнішого впливу на споживача інформації в цьому стилі широко використовують різноманітну лексику: загальновживану, спеціальну, розмовну, жаргонну та ін. Залежно від жанрової належності газетного тексту і мети повідомлення журналіст добирає найдоречніші лексичні засоби: від нейтральних до емоційно-експресивних. Серед всього різноманіття лексики в мові сучасної української періодики використовують книжні слова, які надають публіцистичним текстам піднесеності, урочистості, певною мірою пишномовності. Напр.: *верховенство* «панівне становище, переважний вплив кого-, чого-небудь», *звершення* «здійснення великих намірів, задумів, справдження високих надій, бажань, сподівань», *першовідкривач* «той, хто перший відкриває землі, країни, нові родовища чого-небудь і т.ін.» Пор.: «Парламентська коаліція повинна відстоювати єдність країни, **верховенство** права, *рівність всіх перед законом, високі стандарти життя громадян*» («Голос України», 10.11.2016); «*Країни підписали протокол про **звершення** переговорів із СОТ*» («Урядовий кур'єр», 7.10.2016); «*У світовій практиці ім'я небесному об'єкту має право дати його **першовідкривач** за своїм бажанням*» («День», 8.07.2017).

У мові публіцистики постійно використовують лексеми та більшою мірою звороти, які характерні зазвичай офіційно-діловому стилю: *виступити, доручити, надавати, укласти угоду, зобов'язати виконати, випала честь, відповідний період, на виконання наказу, за розпорядженням та ін.* За допомогою таких слів та словосполук, які ще називають мовними штампами, відбувається окнижнення публіцистичних текстів, своєрідна «нейтралізація»

мови періодики. Пор.: в офіційно-діловому стилі: «**Доручити** секції відредагувати проект постанови», «Начальника відділу **зобов'язати виконати** завдання», «**За розпорядженням** декана дипломні роботи студенти подають до 15 травня 2007 року»; у публіцистиці: «**Виступатиме** Президент цього року біля Софії» («Час Київщини», 25.12.2015); «**Проігнорувати виконання наказу** сьогодні – звична справа в державі» («Газета по-українськи», 10.08.2006); «**Нові українці** не переймаються тим, як **укласти угоду**, вони більше думають, як обдурити всіх» («Сільські вісті», 4.02.2017).

Так, незначний відтінок книжності мають слова здійснювати, прибуття, враховуючи, які використовують у різних стилях мови і вони зазвичай не потребують додаткового пояснення. Напр.: «У наступному році Президент продовжить **здійснювати** робочі поїздки» («Голос України», 11.12.2015); «Гривня не дочекалася **прибуття** доларів МВФ. І пішла «гуляти» новим валютним коридором» («День», 5.12.2016); «**Враховуючи** нинішній попит на золото, банк має намір до кінця 2016 року вийти на показник продажів до десяти тонн» («Газета по-українськи», 3.12.2016).

Питання функціонування книжних слів у різних стилях і власне терміна, який означає ці слова, досить дискусійне в мовознавстві. А. П. Коваль вважає, що «книжні слова» не закріплені за певною вузькою сферою вживання, за певним видом писемного мовлення. Вони широко використовуються і в наукових працях, і в публіцистичних статтях, і в ділових паперах» [Коваль 1987: 121]. У словниковій статті енциклопедії «Українська мова» зазначено, що до книжної мови належать слова, які «вирізняються на тлі стилістично нейтральної лексики літературної мови своїм походженням, особливістю словотвірної будови та вузькою сферою ужитку. Вони вносять у спілкування відтінок офіційності, урочистості, науковості, часом штучної книжної мови», а до останньої «належать офіційно-діловий стиль, науковий стиль і частково публіцистичний стиль» [Єрмоленко 2007: 266]. П. С. Дудик оперує поняттям «книжне мовлення», яке називає «мовленнєвим процесом, матеріалом для якого слугує мовлення в межах офіційно-ділового стилю, наукового і – значно

меншою мірою – публіцистичного і конфесійного» [Дудик 2005: 116]. Дослідники книжні елементи вважають першоосновою наукового та офіційно-ділового стилю і визначає їх як стилістичну категорію: «Книжні елементи в мові здебільшого виконують номінативно-інформативну функцію, тобто вживаються для найменування тих чи інших понять, розкриття того чи іншого зв'язку між цими поняттями. Лексика книжного походження називає предмети і явища реального світу, їхні властивості, якості, відображає духовне життя людини, передає назви ідеологічних понять, наукові терміни тощо» [Ленець 1982: 71].

Ми розглядаємо терміни «книжні слова», «книжні лексеми», «книжні елементи» як синоніми, вважаючи їх мовними одиницями, які властиві практично всім стилям мови як усної, так і писемної форм.

У мові сучасної української періодики книжні слова *волелюбний*, *імпозантний* передають пафосне, урочисте, поважне ставлення до того, про кого йдеться. Напр.: «Вам [росіянам] ніколи не зрозуміти **волелюбний** український народ» («Високий Замок», 2.02.2017); «Сьогодні ми віддаємо данину запорозькому козацтву та оспівуємо образ сучасного **волелюбного** українця» («Україна молода», 8.17.2016); «**Імпозантний** запорізький губернатор знову стає об'єктом пильної уваги журналістів» («Газета по-українськи», 5.12.2016); «Будинок набув достатньо **імпозантного** вигляду без зайвих декоративних доповнень» («Газета по-українськи», 3.12.2015).

У статтях української періодики політичної тематики книжна лексика має переважно нейтральний характер, напр.: *ексцес*: «книжн. 1. Крайнє, незвичайне виявлення чого-небудь. 2. Гостре зіткнення; порушення громадського порядку» [СУМ II 1971: 466]. Пор.: «Можу зазначити, що загалом вибори відбулися без особливих **ексцесів**. Неприємний виняток – зрив виборів у Маріуполі та Красноармійську» («Час Київщини», 30.10.2015).

У зв'язку зі змінами в суспільстві, зокрема з агресією східного сусіда України, книжні елементи в контексті часто несуть негативне смислове навантаження, напр., лексема *алогічний*: «книжн. Суперечний логіці;

безглуздий» [СУМ I 1970: 35]. Пор.: *«Путін нічим не схожий на Івана і Петра (хоча ті, зазначу в дужках, були аморальними типами) просто тому, що він зробив **алогічний** для імперії вчинок»* («День», 24. 07. 2015). Автор зауважує, що президент Російської Федерації нічим не вирізняється від колишніх російських царів-узурпаторів та самодержавців.

Хоч книжні слова в мові періодики здебільшого виконують номінативно-інформативну функцію і надають викладові нейтрального тону, усувають емоційне забарвлення, у випадках спеціальної стилістичної настанови на висміювання створюють відповідний експресивний ефект. Наприклад, коли йдеться про людину, яка у своїй мові надміру вживає книжні слова та терміни. Напр.: *«А де наш **«гетерогенний», «квантитативний» і часом «компілятивний»** знайомий, який хоче показати себе занадто вченим»* («Сільські вісті», 5.06.2005).

Спостерігаємо використання книжних слів, які надають текстам негативного відтінку. Так, лексема *профанація* «книжн. Зневажливе, нешанобливе ставлення до чого-небудь загальноновизнаного; неуцьке перекручування, опоганення, опошлення чогось» [СУМ VIII 1977: 331] негативно характеризує осіб під час виборчої кампанії. Пор.: *«Для мене головне – якісно робити свою справу, а не боятися помсти від тих, хто займається окоманілюванням і **профанацією**»* («Час Київщини», 11-17.10.2015).

Ще одна книжна лексема *креатура*: «книжн. Той, хто посідає значне місце завдяки протекції впливової особи і є слухняним виконавцем її волі; ставленик» [СУМ IV 1974: 331], вжита в переносному значенні і виконує негативно-оцінну функцію. Пор.: *«Понад два тижні тривала тяганина з підрахунком голосів, люди регіонала Риженкова, **«креатури»** Ахметова та російського олігарха Віктора Нусенкіса»* («Український тиждень», 6-13.11.2014).

До книжних елементів відносимо лексему *аморфність*: «книжн. Безформний, розпливчастий» [СУМ I 1970: 40], яка також негативно характеризує молодих людей. Пор.: *«Нормальну громаду з її мешканцям з*

інертними настроям не розбудувати. Найгірше, що така **аморфність** охопила молодь» («Час Київщини», 30.10.2015).

Лексичні одиниці – найбільш рухливі елементи мови, які оперативно відбивають будь-які зміни в реальній дійсності. Вони найшвидше зазнають різних перетворень і перебудови, найлегше переходять з одного стилю до іншого, сприяючи взаємодії різних стилів один з одним, стиранню стильових меж. Стали іншими обсяг і зміст понять, виражених наявними в мові словами, змінилися сполучуваність слів, їхнє емоційне забарвлення, стилістичні функції, сфера вжитку. Те, що раніше належало невеликому колу людей з відповідною освітою або спеціалістам певної галузі, згодом змінило масштаби свого вживання, стало відомим широкому загалу. Так, книжні слова *еволюційний*, *ідентичний*, *раритет* та ін. раніше використовували здебільшого в науковому стилі, у спеціальній літературі, нині ці лексеми широко вживають у публіцистиці. Пор.: «**Еволюційний** прогрес українського суспільства очевидний,» – зазначив Президент у виступі перед народом» («Газета по-українськи», 4.08.2016); «Ароматизатор червоної порічки **ідентичний** натуральному. Споживачеві нічого боятися» («День», 7.09.2016); «ЗАТ «Страхова компанія «**Раритет**» здійснює діяльність у формі добровільних та обов'язкових видів страхування» («Високий Замок», 10.04.2016); «Продам **раритет**-автомобіль» («Газета оголошень», 4.11.2016); «Колекціонер знайшов мистецький **раритет** на смітнику» («Газета по-українськи», 11.12.2015).

А слово *апостол* в прямому значенні «згідно з євангельськими переказами – кожний із дванадцяти учнів Христа, яких він послав проповідувати своє вчення», а в переносному – «гарячий послідовник і проповідник якого-небудь учення, ідеї і т.н.» в мові сучасної української преси вживають в обох значеннях. Напр.: «Ще з переказів батьків пам'ятаємо, що святий **апостол** Андрій Первозваний першим із **апостолів** попрямував за Христом, а згодом привів до нього і свого рідного брата – святого **апостола** Петра» («Львівська газета», 4.06.2016); «Представники БЮТу переконані, що

кожен їхній член блоку – **апостол** партійних положень» («Високий Замок», 21.03.2017).

Отже, в мові сучасної української публіцистики дедалі активніше використовують книжні слова, які, крім номінативно-інформаційної функції, надають газетним текстам піднесеності та урочистості. Книжні елементи слугують нерідко і засобом створення комічного, дотепного, а також негативно характеризують події, явища та осіб.

На початку ХХІ ст. в мові сучасних українських мас-медіа книжні слова вживають у переносному значенні. Вважаємо, що функціонування книжної лексики в мові друкованих засобів масової інформації потребує подальшого дослідження, адже ця лексика активно функціонує і набуває нових виявів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дудик 2006 – Дудик П. С. Стилїстика української мови: Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005.
2. Єрмоленко 2007 – Єрмоленко С. Я. Книжні слова // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – [3-є вид., випр. і доп.]. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007.
3. Коваль 1987 – Коваль А. П. Практична стилїстика сучасної української мови. – К.: Вища школа, 1987.
4. Ленець 1982 – Ленець К. В. Книжні елементи в сучасному книжному мовленні // Взаємодія усних і писемних стилів мови / Відп. Ред. М. М. Пилинський. – К.: Наук. думка, 1982.
5. Словник 1970 – Словник української мови : в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда / Інститут мовознавства АН УРСР. – К.: Наукова думка, 1970–1980.

ДЖЕРЕЛА

Газети:

«Високий Замок»

«Газета по-українськи»

«Голос України»

«День»

«Львівська газета»

«Сільські вісті»

«Україна молода»

«Український тиждень»

«Урядовий кур'єр»

«Час Київщини»

Maryna Navalna

FUNCTIONAL AND STYLISTIC ASPECTS OF BOOKISH WORDS IN LANGUAGE OF MODERN MASS MEDIA

In the article the author analyses the usage of book words in the Ukrainian Mass Media language of the beginning of the XXI century, defines the peculiarities of the functioning of these linguistic units in the publicism on the example of the widely used lexical units, observes the reasons and tendencies of penetration of book words into the Mass Media language.

It is traced the use of bookish lexical items in direct and figurative meanings and defined their stylistic role.

Навальна Марина Іванівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри документознавства ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»; navalna@rambler.ru, телефон +38 050 410 59 69.